

KÜLFÖLDI EGYETEMEKEN

Rab Irén¹

„Wir sind alle Brüder und einander gleich.” Adalékok a göttingeni diákok mentalitástörténetéhez

Bevezetés: az újonnan alapított egyetem

Az 1737-ben alapított göttingeni egyetem alaptörvénye a diákoktól makulátlan erkölcsöt várt el és olyan gondolkodásmódot, mely nem istentelen, nem árt az államnak, melyben él, és nem vonja kétségbe Isten létezését, az isteni gondoskodást.² Ezek a kitételek általánosságban minden egyetemi proklamációban szerepeltek, de Göttingenben mindent megtettek azért, hogy ez a valóságban is így legyen. Az alapító, *Georg August* angol király, aki a tartomány választófejedelemé volt, és minisztere, *Gerlach Adolph von Münchhausen* felvilágosult szellemű, elegáns egyetemet akartak angol mintára, amely nemcsak a választófejedelemség, hanem a Német Birodalom minden részéből, sőt külföldről is idecsábít

¹ Rab Irén magyar nyelv és irodalom, könyvtártudomány, valamint Európa-tanulmányokat végzett. 2003 óta a göttingeni Georg-August-Egyetemen tanít magyar lektorként. Kutatási területe a 18. századi kultúrtörténet, a diákmentalitás változásai, peregrináció és az ehhez kapcsolódó levéltári és emlékkönyvi források feltárása.

² „Alle Bürger müssen gute Männer sein, durch keinen Makel ihres Lebens in schlechtem Ruf: sie sollen keine Ansichten vertreten, die gottlos sind oder dem Staat schaden, wohin auch die gehören, die da leugnen, daß es Gott gibt oder da er sich um die Dinge der Menschen kümmere.” Az egyetemalapításra VI. Károly német-római császár 1733. január 13-án adott privilégiumot, a királyi privilégiumot és az alaptörvényeket György Ágost, Nagy-Britannia királya és Braunschweig-Lüneburg választófejedelmet 1736. december 7-én írta alá. Az egyetem ünnepélyes felavatására 1737. október 15-én került sor. Ebel, Wilhelm (ed.): *Die Privilegien und älteste Statuten der Georg-August-Universität zu Göttingen*. Göttingen, 1961, Vandenhoeck & Ruprecht. 40.

ja a nemesek és gazdag polgárok gyermekeit, tekintet nélkül vallási hovatartozásukra, mert „egy gróf vagy egy báró több pénzt hoz, mint száz éhenkórász.”³

Az alapításnál gondos költségvetést készítettek. Kiszámították, hogy évi 100 ezer birodalmi tallér bevétel esetén érdemes az egyetembe investálni. A kortársak azon gúnyolódtak, hogy az egyetem első beruházása egy nagy istálló és a hozzátartozó lovaspálya volt, Münchhausen szerint viszont ez jelentette a jellegzetes göttingeni életmód megalapozását. Göttingenben ki-ki rangja és pénze szerint élhetett, privát leckéket, lovas-, vívó- és táncórákat vehetett, vadászhatott a város erdejében. A drágának számító intézményben a tehetősebbek fizettek, többszörösét mindennek, de a szegény diákokat ösztöndíjakkal támogatták, nekik még a mindennapi étkezést is ingyen biztosították.

Münchhausen nemcsak az anyagi és tárgyi feltételeket teremtette meg egy jól működő egyetem számára. Meghatározta az intézmény szellemiségét is, mely a felvilágosodásból és a társadalmi hasznosság elvéből táplálkozott. Az alapeszme a tolerancia volt, ennek érvényesüléséhez Európában elsőként elvették a teológiai fakultás felügyeleti jogát, garantálták a teljes tanítási szabadságot és a cenzúramentességet. „Sonst mögen die Professoren behaupten, was sie wollen... eine allzu scharfe Zensur ist tödlich für das Genie” vallotta Münchhausen.⁴

Az egyetem az állam számára hasznot hozó jogászok, hivatalnokok, orvosok és egyházi személyek ésszerű és gyakorlati képzését hirdette meg, a társadalmi jó tanítását a modern tudományok szellemében. Elsősorban a jogi és a filozófiai kar kapott támogatást, az előbbin tanult a legtöbb diák, az utóbbin volt a legtöbb professzor. Az idehívott professzorok korlátozás nélkül bármilyen tudományterületet taníthattak. Ez főleg a fiatal tudósoknak volt nagy lehetőség: a jogász Johann Stephan Pütter 22 évesen, a világhírűvé vált Albrecht von Haller 28 évesen, az orientalisztika tudományát megalapozó Johann David Michaelis 26 évesen lett professzor Göttingenben. Mindezeknek köszönhetően a Georgia Augusta néhány évtized alatt nemcsak Németország, hanem Európa vezető egyetemévé vált. „Göttingen nem egy államhoz, nem pusztán Németországhoz tartozik, egész Európa egyeteme” – mondta 1800-ban Napóleon.

³ Meier udvari levéltáros szakvéleményéből idézi Meinhardt, Günther: *Die Universität Göttingen: ihre Entwicklung und Geschichte von 1734–1974*. Göttingen, 1977, Muster-schmidt, 15.

⁴ Münchhausen levelezéséből. Rössler, Emil F. (ed.): *Die Gründung der Universität Göttingen. Entwürfe, Berichte und Briefe der Zeitgenossen*. Göttingen, 1855, Vandenhoeck & Ruprecht, 483.

A diákok magatartását a származás, az adott egyetem elvárásai és a mindenkori környezet befolyásolta. A kezdetekben Göttingenbe beiratkozó diákok még az egyetemi diákhatományok szellemében viselkedtek, a *göttingeni stílus* a féktelen kötekedés és a nevetséges piperkőcség között ingadozott. Ahogy nőtt az egyetem presztízse, egyre több előkelő családból származó ifjú tanult itt, és egyre jobban érvényesült az alapító által elvárt magatartás. Egy 1766-os király-proklamáció szerint az egyetem feladata, hogy a tudományok és a jó modor alma matere legyen,⁵ és ezt a célkitűzést sikerült is a század utolsó évtizedeire megvalósítani. Kialakult egy újfajta diáktípus, melyet a mentalitástörténettel foglalkozó szakirodalom *göttingeni típusnak* nevez.

Jelen dolgozat korabeli dokumentumok és emlékkönyvi bejegyzések segítségével kívánja bemutatni, hogy milyen diáktípusok és milyen magatartásformák voltak jellemzőek a 18. századi német egyetemeken, és milyen átalakulásokon ment át a hagyományos diákmentalitás Göttingenben a század folyamán.

Diáktípusok a 18. században

A 18. századi német emlékkönyvekben gyakran találkozunk diáktípusokat bemutató illusztrációkkal.⁶ A rajzok általában négy akadémiához köthető négy alaptípust ábrázolnak: a *lipcsei*, *hallei*, *wittenbergi* és *jénai* diákot. A lipcsei diák piperkőc gavallér, az udvari divatot követi: copfos parókát és színes bársony térdnadrágot visel, lábán fehér selyemharisnya és csatos cipő van. Lipcsében sok pénzt költ az ember, és örökösen a nők körül forgolódik. A hallei jámbor, szorgalmas és önmegtartóztató, igazi Kaldaunenfresser,⁷ ugyanakkor álszent és képmutató. Ezt tükrözi öltözéke is: minden fekete rajta, papos kabátját állig gombolja. Kezében vándorbot, hóna alatt a Biblia: „Isten meg fogja büntetni a világot” – hirdeti. Wittenbergben a barátságot mindenek fölé helyezik, de barátnak jobbára az ivócimbora számít. Az élet tivornyázásból áll, egyik poharat a másik után ürítik. Ruházatukból hiányzik az elegancia, oldalukon kard fityeg. A jénai diák kötekedő fenegyerek – „In Jena ist die mode so, da raufft sich bruder studio”

⁵ „Die Aufgabe der Göttingen Universität, Pflanzschule der Wissenschaften und guten Sitten zu sein.” Idézi Brüdermann, Stefan: *Göttinger Studenten und akademische Gerichtsbarkeit im 18. Jahrhundert*. Göttingen, 1990, Vandenhoeck & Ruprecht, 471, (Göttinger Universitatsschriften, A. 15.)

⁶ Johann Christoph Heim emlékkönyve, 1773–1783. Jéna, Städtische Museen 17793. 2.; illetve Johann August Heinrich Armbstroff emlékkönyve, 1760. Jéna. Gotha, Forschungsbibliothek, Chart. B. 1020a.

⁷ Így gúnyolták a szegény teológushallgatókat.

–, azaz vagy párbajozik, vagy éppen párbajozni készül, hogy az ún. akadémiai szabadságot megvédje. „Az itt volt német diákok nagyon vadoknak látszanak, nagy, felakasztott taréjos kalappal, kászú stiblivél, melynek erősen kemény szára térden felől ér, melyre nagy sarkantyú van felkötve, s mikor mennek az utcán, nagy csizmáikat úgy verik, hogy zúg belé az utca, és a szelidebb viseletű ember irtózik az úton még szembe menni is velek.” – jegyezte fel Fogarasi Sámuel emlékirataiban.⁸

Ez a négy diáktípus variálódik más képeken is. Egy ismeretlen tulajdonosú giesseni emlékkönyv⁹ *hesseni* diákokról készített rajzában is erre a négy alaptípusra ismerhetünk: a giesseni diák fesztelen és vidám, szájában pipa füstöl. Öltözéke után jénainak gondolnánk. Marburgban elegánsan, rangja szerint él az ember, a marburgi diák megjelenése a lipcseiekre emlékeztet. Herborn a kálvinisták felleghvára, az itteniek szigorú külseje sugallja, hogy fő elfoglaltságuk a tanulás, csakúgy, mint a halleiaknak.

A diákéletről nemcsak emlékkönyvek, hanem diáknóták, tréfák, közmondások is tudósítanak.

„Ha sebek nélkül jössz Helmstedtből,

Ha asszony nélkül Tübingenből,

Ha Jénában meg nem vágtak,

Marburgban épségben vártak.

Ha egészséggel hagyod el Jénát

Te akkor egyikben sem tanultál” – hangzik egy 1756-os diáknóta.¹⁰

Kissé sarkítva: viselkedésük, szokásaik alapján a 18. századi diákok két alaptípusát különböztethetjük meg: az *ideálisat*, aki finom, elegáns, jó modorú és szorgalmas, távol tartja magát a durva magaviseletűektől, és a *kötekedőt*, aki kocsmákba és rossz nőkhöz jár, a nyílt utcán verekedéseket provokál, adósságot halmoz fel, és végül kiutasítják az egyetemről.

⁸ Fogarasi 1796–97-ben gróf Bethlen Elek kísérőjeként teológiát tanult Göttingenben. Emlékeit később írásba foglalta. Fogarasi Sámuel: *Marosvásárhely és Göttinga. Önéletírás 1770–1799*. Közzéteszi: Juhász István. Bukarest, 1974, Kriterion, 245.

⁹ Az emléklapot 1927-ben publikálták. Heer, Georg: *Marburger Studentenleben 1527 bis 1927*. Marburg, 1927, Elwert.

¹⁰ „Der von Tübingen kommt ohne Weib, Von Jena mit gesunden Leib, Von Helmstedt ohne Wunden, Von Jena ungeschrunden, Von Marburg ungefallen, Hat nicht studiert auf allen.” Heer, G.: i. m. 50.

A göttingeni diáktípus

A göttingeni diákokról is maradt fenn emlékkönyv-illusztráció. Ludwig August Rupsteinnek¹¹ a göttingeni Stadtarchivban őrzött emlékkönyvében két rajz is található 1773-ból, mely uniformisban lévő férfiakat ábrázol. A nyolc férfikép nyolc itt tanuló hazafias társaságot – *Landsmannschaftot* – tipizál, a bejegyzők minden alak fölé beírták a származási helyet: kurlandi, pomeráni, frankfurti, moseli, westfáliai, hannoveri, braunschweigi és holsteini honfiak láthatóak a rajzokon. Az összes viselet eleganciát tükröz: harisnya, csatos cipő, térdnadrág, mellény, hosszú színes kabát, a *Rock*, a copfos paróka fölött divatos kalap díszel. Kardot egyikük sem visel.

Levin Joachim von Barner¹² emlékkönyvének 1765-ből származó bejegyzése a Göttingenben tanuló mecklenburgiak békésen borozgató társaságát ábrázolja. Elegáns környezetben, valószínűleg egy diákszobában kilenc ifjú emeli éppen poharát, és csak az asztalfőnél álló alak kezében van kivont kard. Valószínűleg egy kibontakozó diákszokást látunk: az összejöveteleken kardra szúrt kalappal a kézben a hazafias *Landesvater* című diáknótát éneklük.¹³

Az utókor szemében a göttingeni a mintadiák, aki a tanulásra koncentrálni, jó magaviseletű és előkelő modorú. „Az előadótermekben jól nevelt, illemtudó fiatal emberek ülnek példamutató figyelemmel és csendben.”¹⁴ Göttingen a tudományok és az illendőség nevelőiskolája. Ezt próbálta az egyetem vezetése is a kezdetektől közvetíteni: a félévenkénti prorektor-avatáson a leköszönő és a hivatalba lépő prorektor mindig kiemelte a diákok jó magaviseletét, a királyhoz Hannoverbe küldött jelentéseikbe is ezt írták bele. A király pedig ezt továbbította követői útján a birodalmi gyűlésre. 1794-ben a göttingeni ifjúság számított az utolsó bástyának az ancien régime oldalán: „Göttingenben nincs demokratikus

¹¹ Ludwig August Rupstein emlékkönyve 1772–1776. Göttingen, Stadtarchiv, Stabu 219a.

¹² Levin Joachim von Barner emlékkönyve 1764–1765. Göttingen, Stadtarchiv, Stabu 85. Barner tagja volt az 1758-ban alapított *Amicitia et Concordia* nevű titkos diákegyesületnek is, melynek betűjele 1758–66 közötti emlékkönyvi bejegyzésekben többször előfordul.

¹³ *Der Göttinger Student oder Bemerkungen, Ratschlage und Belehrungen über Göttingen und das Studentenleben auf der Georgia Augusta.* (Wallis, 1813.) Göttingen, 1995, Vandenhoeck & Ruprecht., 105–106.

¹⁴ Müller, Justus: *Versuch einer Kurzen mahlerischen und charackterischen Beschreibung, der berühmten Universität Göttingen.* Göttingen, 1790, Multhaupt, 30.

szemlélet, politikai meggyőződés. Kitűnő magaviselet, a törvénnyel és a feljebbvalókkal szembeni tisztelet jellemzi a diákságot.”¹⁵ – szövege a királyi jelentés.

Az alapítástól a hétéves háború végéig (1734–1763)

Pedig a valóság, főleg az egyetem első évtizedeiben egészen más volt. Az addig csendes város lakóit szinte sokkolta a sok zabolátlan fiatalember jelenléte. Mindennapossá vált az utcai lármázás, az ablakok betörése. Nem csoda: az 1735 tavaszán Göttingenben beiratkozott 190 diák közül 42 Jénából érkezett, egy részük onnan relegált volt. 1737-ben, az egyetem ünnepélyes felavatásán még kifogástalanul viselkedtek, de az ünnepség után már randalíroztak, bedobálták az ablakokat. Az immatrikuláció során ugyan kézhez kapták az egyetemi törvényeket, melyre felesküdtek, betartását viszont sokan nem vették komolyan. A törvények a diákok kötelességeit tartalmazták, rendeleteket, tiltásokat, figyelmeztetéseket, elsősorban azt, milyen viselkedést vár el tőlük az egyetem.¹⁶ Az idők során hozott új rendeleteket először a hirdetőtáblán tették közzé, majd 1755-ben, 1763-ban és 1796-ban ezekkel kiegészítve a statútumokat újra összefoglalták, és több ezer példányban kinyomtatták. A brosúra kiadását részben az egyetemi, részben a hannoveri büdzsé finanszírozta,¹⁷ és nemcsak a diákoknak, hanem a polgároknak, nyilvános helyeknek, környékbeli településeknek is juttattak belőle.

A diákoknak is volt saját íratlan törvényük, a *Comment*, mely a diákhagyományokat, szokásokat, a diákok egymás közti viszonyát foglalta össze. A *Comment* kiinduló gondolata az akadémiai szabadság és egyenlőség volt: „Wir sind alle Brüder und einander gleich”¹⁸ szövege a jelmondat. Aki ezt megsértette, párbajjal fizetett, holott a párbaj az akadémiai törvények szerint eleve tiltott volt. Ugyanakkora vétségnek számított az adott szó megszegése. A göttingeni *Comment* írott változata 1813-ból a *Der Göttinger Student*¹⁹ című könyvecské-

¹⁵ Az ügy előzménye, hogy a Német Birodalom összes egyetemén 1794-ben betiltották a diákrendeket, és a göttingeni diákrendek vezetői ünnepélyesen lemondtak további létezésükről. Deneke, Otto: *Göttinger Studenten-Orden*. Göttingen, 1938, 77–79.

¹⁶ A diákok kötelességeit az általános alaptörvények szabták meg: *Statuta Generalia Academiae Georgiae Augustae de 7mo Dec. Anno 1736*. § 74 – § 88. Közli Ebel: i. m. 74–80.

¹⁷ Minden második évben 800 példányban adták ki az egyetemi törvényeket. Ennek költsége 41 tallér volt. Brüdermann: i. m. 115

¹⁸ „Republiken...konnten nie so sehr dem Ideale gleich kommen, wie dies bey der freyen, unabhängigen, sorgenlosen Burschenwelt Statt findet” Idézet a *Comment* szövegéből. *Der Göttinger Student*. i. m. 66.

¹⁹ *Der Göttinger Student*. i. m. 65–69.

ből ismert. Ezt olvasva nem is hinnénk, milyen zabolátlan volt az ifjúság a 18. század közepén, hiszen a Comment egyes pontjai a jó magaviseletről, tisztességről, udvariasságról és bajtársiasságról szólnak.

A diákszabadság

A diákság mindenesetre nem az előírásoknak, hanem a diákhagyományoknak megfelelően kereste identitását a városi közösségben. Az akadémiai szabadság számukra olyan privilégizált állapotot jelentett, amely lehetővé tette a féktelen, olykor erőszakba hajló életvitelt és más társadalmi csoportok lenézését. Az egyetem első évtizedeiben a diákok többségét a jénainak is nevezett hírhedt *renommista* magatartás jellemezte. A renommistákat aránytalanul magasra csapott kalapjukról, görbe kardjukról, térden fölül érő csizmájukról, valamint harsány, nyers, sokszor erőszakos modorukról lehetett felismerni. Mindennapos volt a *pennalizmus*,²⁰ az őrséget provokálták, kalapban ültek az órákon, ablakokat törtek be, verekedtek. Éjszaka ittasan, lármázva, pisztollyal, karddal felfegyverkezve vonultak végig a városon, megzavarták a családi és városi ünnepségeket, rettegésben tartva a jámbor filiszteusokat. „Mintha az ilyen brutális, értelmetlen és meggondolatlan cselekedetek jelentenék az akadémiai szabadságot, és határoznák meg az igazi akadémiai ifjú jellemét. Csak az tudja elképzelni, mit jelentett az örökös garázdaság, lárma, zavargás, *vivat* és *pereat*”²¹ kiáltozás a városban, aki ezt kénytelen volt elszenvedni” – írta *Hollmann* professzor évtizedekkel későbbi emlékirataiban.²²

Jóllehet a kurátor, Gerlach Adolph von Münchhausen már a kezdetektől az egyetem jó hírnevének érdekében kemény szigort várt el a professzoroktól, az egyetemi szenátus a büntetések kiszabásában elnéző volt. Eleinte több volt a pusztá figyelmeztetés, hogy hagyják abba az éjszakai lármázást, és fegyelmezetten viselkedjenek. A büntetési tételek között is a leggyakoribb az enyhének számító pénzbüntetés és az *aristom* volt, ezt követte a *karcer*. Ritkán fordult elő a *consilium abeundi* – az egyetemről való ideiglenes – és a *relegáció*, azaz a végleges

²⁰ Egyfajta beavatás: öregebb diákok az újonnan jötteket „pennale”-nak gúnyolták (tolltartó, a. m. csicska), és az első évben nagyon megalázó módon bántak velük. Alantas munkákat kellett végezniük, gúnyolták és gyakran bántalmazták is őket.

²¹ „Le vele! és Éljen!” A leggyakoribb diákjelszavak a 18. században.

²² *Hollmann, Samuel Christian: Die Georg-Augustus-Universität zu Göttingen, in der Wiege, in ihrer blühenden Jugend und reiffenden Alter. Göttingen, 1787, Vandenhoeck & Ruprecht, 24.*

kizárás. Ráadásul a diákok felett minden esetben az egyetemnek volt ítélkezési joghatósága.

A professzorok szolidaritása ugyanazon a tradicionális értelemben vett akadémiai szabadságon alapult, mint a diákoké. Az egyetemi autonómia jogi különállást jelentett, a városnak nem volt beleszólási joga az egyetem életébe, ugyanakkor gazdaságilag függött tőle. A hierarchiában a prorektor, de még a dékánok is megelőzték a városi előjárókat. Az egyetem viszont a diákok által létezett, rajtuk múltott a professzorok egzisztenciája is. Professzor és diák tehát kölcsönös függésben volt egymástól. Ugyanakkor egyfajta patriarchális viszony volt ez, amit a diákok is elfogadtak, és a professzori tekintély előtt mindenkor meghajoltak. Az egyetemi bíróság aktáiban sok olyan esettel találkozunk, amikor a diákok a városi őrséggel való összetűzések során csak a prorektor közbelépésére voltak hajlandóak visszavonulni.²³

Hazafias társaságok, diákrendek

A diáklétszám növekedése hozta magával a kisebb közösségek alapításának igényét. Ebben az időszakban jöttek létre a *Landsmannschaftok*, az azonos tartományból, országból jött, azonos nyelvet beszélők közösségei. Tagjaik a bajban segítettek egymásnak, saját törvényeik voltak, és maguk közül vezetőt választottak. Addig nem is volt baj, míg a diákok csoportokba verődve összetartottak. 1747-től azonban divatba jött a mindenkori nemzeti színek, kokárdák viselése, mely provokálóan hatott a többségi társadalomra. Ezért aztán megtiltották az együvé tartozást kifejező jelképek, szalagok, ruhák használatát, a társaságokat viszont nem: létezésük a diákok identitásában fontos szerepet játszott.

Az 1740-es években ennél veszélyesebb diákszerveződés kezdődött, mely hangadóvá vált az egyetemeken: a *Studentenorden*, azaz diákrendnek nevezett csoportosulás. Egyes kutatók szerint a diákrendek valójában szabadkőművesek által alapított egyetemi páholyok, titkos szervezetek voltak.²⁴ Tagjaik örök barátságra esküdtek fel, jelentős összegeket fizettek a rend kasszájába, titkos jeleket használtak, és titkos összejöveleteket tartottak. A „tiszteletre méltó” *Mops-rend* – névadója a mopsz kutya, jelük MORC, azaz *Mopsiani Ordinis Reverendi Collega*

²³ Az egyetemi bíróság teljes 18. századi iratanyagát átvizsgálta, feldolgozta és publikálta Brüdermann: i. m.

²⁴ Kuhn, A. – Schweigard, J.: *Freiheit oder Tod! Die deutsche Studentenbewegung zur Zeit der Französischen Revolution*. Köln-Weimar-Wien, 2005, Böhlau, 35.

– 1747-ben alakult, 55 tagja szinte kivétel nélkül *Landeskind*²⁵ volt, ráadásul előkelő nemesi családok gyermekei. Az egyetem vezetésének sok gondot okozott a társaság, életmódjuk, garázda viselkedésük. „Alle societates und conventicula auf Universität gefährlich ist”, ez volt a szenátus álláspontja. Betiltásukra egy békésnek induló vendégeskedés adott alkalmat. 1748. január 24-én vagy tizenöt Mops-testvér borozgatott egyikük lakásán, kártyáztak, a kibicek beleszóltak a lapjárásba, ez verekedést indukált, előkerültek a fegyverek is. A randalírozást az utcán folytatták, verekedtek, ordítoztak, végül a városi őrségnek sikerült úgyahogy rendet teremtenie.

Az egyetemi aktákban nyomon követhető a mopszok betiltásának folyamata. Az esetet követő napon a hivatalban lévő prorektor, Georg Heinrich Ribov értesítette a hannoveri feletteseket a történekről, és javasolta a társaság megsemmisítését. A beszámolóra adott választ még Münchhausen ellenjegyezte, de két nap múlva már a király aláírásával érkezett az utasítás: minden rend és egyesület, bárhogy is nevezzék, az itteni egyetemen a legszigorúbban tiltva van. A királyi ediktumról a hirdetőtáblán tájékoztatták a diákságot. Az ügyet két hét alatt lezárták, a Mops-rend betiltásáról szóló királyi rendelet február 8-án kelt. Bár senkit nem relegáltak közülük, mégis szigorú ítéletek születtek: az ösztöndíjasok elvesztették ösztöndíjaikat, az előkelőknél későbbi hivatalhoz jutásuk nehezedett meg, az összejöveteleket befogadó házigazdákat pedig 100 tallér pénzbüntetésre ítélték.²⁶ A rendelet nyomtatásban is megjelent, hogy mindenki számára hozzáférhető legyen.

A hannoveri kormány 1748-as tiltó rendelete valamennyi diákrendre vonatkozott, de ezek ennek ellenére titokban tovább működtek, ügyelve arra, hogy ne kerüljenek az egyetemi hatóság látókörébe. A továbbélés nyomait elsősorban az emlékkönyvekben találjuk meg, a diákrendek belső törvényei szerint a tagoknak kötelező volt feltüntetni az emlékkönyvi bejegyzésekben a rendhez való tartozásukat.²⁷

A hétéves háború (1756–63) nemcsak francia megszállást, csökkenő diáklétszámot, hanem a háborús helyzettel együtt járó erkölcsi romlást is jelentett Göttingennek. Az egyetem vezetése az erkölcsi romlásért a diákrendeket tartotta felelősnek, és 1763-ban vizsgálatot indított ellenük. A vizsgálat sokáig húzódott, és ezalatt tovább szaporodtak a titkos diákegyesületek: ebből az időből közel 20

²⁵ „Hazánkfia” – Így nevezték a braunschweig-lüneburgi (a köznyelvben hannoveri) választófejedelemség területéről származó diákokat.

²⁶ Az eset aktáit szöveghűen közli: Deneke: i. m. 10–18.

²⁷ Deneke: i. m. 59.

diákrendről van tudomásunk név szerint, a téma kutatói további 10–12 társasággal számolnak.²⁸ A vizsgálat végül 1766-ban zárult le. Szigorú ítéleteket nem tudtak hozni a diákok ellen, mivel a diákság majd kétharmada tagja volt valamilyen diákrendnek, ráadásul a jobb családokból származtak. Ezért Rudolph August Vogel prorektor egyenként bekérte az összes érintettet, és megeskette őket, hogy lemondanak a tagságukról.²⁹ Ezzel annyira megbénították a titkos társaságokat, hogy azok rövid időn belül maguktól feloszlottak. A válságot egy diákrend élte túl, a *Concordia et Taciturnatis*. Ez a társaság 1778-ban oszlott fel.

A 18. század utolsó harmada

A század utolsó harmada nyugtalansággal kezdődött. A hétéves háború alatt jelentősen csökkent a diáklétszám, az egyetem léte is veszélyben forgott. Sok diák meggondolatlan adósságokba keveredett, az előadások látogatása helyett szórakozni jártak, biliárdoztak, mulatoztak, erőszakoskodtak. Újra rendet kellett teremteni. Az egyetem felettes szerve, a hannoveri Királyi Titkos Tanács kemény büntetéseket követelt. Nem számított – mint korábban – hogy ez által a diáklétszám csökkenni fog, sokkal fontosabb volt a fegyelem helyreállítása. Az egyetemi szenátus ezért aztán szigorú rendeleteket hozott, melyeket az újrafogalmazott 1763-as akadémiai törvénybe foglalva nagy példányszámban kinyomtatott.³⁰

A város nyugalma érdekében 1763-ban 50 fős egyetemi őrséget – *Jägerwache* – állítottak fel, melynek közvetlen illetékessége volt a diákok felett.³¹ 1766 júliusában mégis ötnapos zavargás tört ki a városban. Az egyetemi vezetés nem engedélyezte egy bál megtartását. A diákok erre a piactérre vonultak, kiáltoztak és énekeltek, és az egyetemi őrség csak botokkal tudta feloszlatni a 300 főre duzzadt randalírozó tömeget. Másnap a karcerba zárták az azonosított résztvevőket, má-

²⁸ Többek között Virtue and Honour, L'Esperance, Amicitia et Concordia, Concordia et Sinceritas, Concordia et Taciturnitas, Pro Patriae et Fraternitatis Amore, Fraternitas et Sinceritas etc. Az emlékkönyvekben a társaság neve mindig csak monogramként volt feltüntetve.

²⁹ „...vom heutigen dato an binnen den nächsten 14 Tagen ein jeder Nachmittags um 3 Uhr bey mir dem Prorectore in meiner Behausung sich anmelden, und vorerst das weitere mündlich von mir.“ Nyomtatott hirdetmény, 1766. május 3. Deneke: i. m. 66.

³⁰ A törvény VI.§-a relegációval és ösztöndíjak elvesztésével fenyegeti az összes diákrendet. „Alle Ordensgesellschaften sind bei Strafe der Relegation und des Verlustes der habenden Beneficiorum verboten.“

³¹ A diákok a városi őrséggel (Scharwache) 48-szor, de az 1763-ban alapított egyetemi őrséggel (Jägerwache) mindössze 15-ször kerültek összetűzésbe. Brüdermann: i. m. 533–535.

sokat szobafogságra ítélték. Ennek ellenére este újra kezdődtek a zavargások, a diákok kövekkel dobálták az őrséget, mire a pedellus a katonaság segítségét kérte. Harmadnap már lövések is dördültek, de a katonaság kivonulására a diákok visszahúzódtak. A negyedik napon a diákok *pereat* kiáltásokkal vonultak fel, és ablakokat törtek be. A tanúvallomások szerint olyan anarchia volt, hogy a polgárok nem mertek kimenni az utcára, az egyetemi szenátus pedig attól tartott, hogy mindez a jénai „zabolátlan szabadsághoz” vezet majd. Ezért az ötödik napon kiengedték a fogdából a zavargás letartóztatott vezetőit, amit a diákok nagy éljenzéssel fogadtak. A prorektor, aki ekkor a híres matematikus, Abraham Kästner volt, büntetlenséget ígért a résztvevőknek, ez volt az ára, hogy végre nyugalom legyen a városban.

Az egyetemi szenátus a felsőbb hatóság megértését kérte jelentésében, mivelhogy a további nyugtalanságtól való félelmében a felkelés résztvevőit nem citálta az egyetemi bíróság elé és nem büntette meg. Azaz a diákok megregulázásában az egyetemi hatóság csődöt mondott. A hannoveri kormány vizsgálóbizottságot küldött Göttingenbe. Három főkolompost örökre kitiltottak az egyetemről, megkurtították a mindenkori prorektor jogait, a döntéseket ettől kezdve egy professzori triumvirátus és az egyetemi szindikus készítette elő. A diákok panaszt is úgy-ahogy orvosolták: a jövőben a kulturális diákrendezvényeket engedélyezték, sőt támogatták is.³²

A legtöbb bírósági ügyet (874) a hétéves háborút követő évtizedben tárgyalták, minden második diákot büntették valamiért. A század során egyébként összesen 5221 esetben ítélezett az egyetemi bíróság, ebből 805 rendzavarás miatt volt. A rendzavarási ügyek között legtöbbször a lármázás (290), második helyen a tiltott hazardjáték vétsége szerepelt (82), csínytevés okozott anyagi kár 69 esetben fordult elő. Büntettek iszákosságért, csendháborításért, zavargásokért és dohányzásért is, ugyanis 1772 óta tilos volt az utcán és a sáncon dohányozni.³³

³² Brüdermann: i. m. 470–472.

³³ Universitätsarchiv Göttingen, KA X. F. 655.9. illetve Brüdermann: i. m. 533–535.

	1734	1739	1744	1749	1754	1759	1764	1769	1774	1779	1784	1789	1794	1799	összes
	1738	1743	1748	1753	1758	1763	1768	1773	1778	1783	1788	1793	1798	1803	
Immatriculált	1071	781	1177	1437	1244	1027	1266	1653	1858	2118	1944	1941	1849	1866	21232
Diákok közötti konfliktus	24	32	56	127	85	48	110	133	133	91	47	61	82	80	109
Konfliktus a polgárokkal	3	10	28	26	14	28	64	106	85	44	24	31	26	30	519
Adóságper	32	59	71	83	96	50	104	436	177	111	108	155	114	129	1725
Egyéb	55	76	86	159	110	74	178	199	174	120	107	141	171	218	1868
Összesen	114	177	241	395	305	200	456	874	569	366	286	388	393	457	5221

1. ábra: A bírósági ügyek kronologikus megoszlása 1734–1803. között (Brüdermann: i. m. 536. 2. táblázat)

Az egyetem aranykora

A szigor és a sok büntetés meghozta eredményét. Míg a német univerzitásokban a diáklétszám folyamatosan csökkent, Göttingenben az 1770-es évektől egyre emelkedett. A 18. században Németország 30 tradicionális egyetemén évente átlagosan 8000 diák tanult, de ez a szám a század végére a napóleoni háborúk és a Rajna-menti területek elcsatolásával 6000-re csökkent. Az új alapítású és ezért modernnek számító hallei és göttingeni egyetemen volt a legmagasabb a szemeszterenkénti diáklétszám: a 80-as években 1000, illetve 800 fő körül. Mellettük még Jéna és Lipcse számított nagy egyetemnek, a többiben 100–200, a kis intézménynek számító Erfurtban vagy Greifswaldban 100 alatt volt a diákok száma.³⁴

A táblázatból is jól látható a bírósági ügyek visszaesése. Pedig Európa és a német egyetemek ifúsága forrongott ebben az időben, a francia forradalom előszele mindenütt érezhető volt. Göttingen kivétele talán annak tudható be, hogy angol mintát követve itt eleve szabad szellemű oktatás folyt, professzor és diák egyaránt kritizálhatta a fennálló rendet. A politikát tanító August Schlözer órái

³⁴ Kuhn-Schweigard: i. m. 21–22.

ellen maga a bécsi udvar emelt kifogást. Berzeviczy Gergely 1785-ban ezt írta róla: „Úristen, mi mindent mond az előadásain! Az első politikaóráját szinte megkövülten hallgattam.”³⁵

Mégis a 18. század egyetlen nagyméretű göttingeni lázadása ekkortájt tört ki. A kiváltó ok nem a francia forradalom, a szabadság és egyenlőség eszméjéért való zendülés volt. Az eset egyszerű, szokványos történetként indult: 1790 júliusában egy asztalos legény és egy diák összeszólalkozott, ami nem számított ritka esetnek. A céhlegények társadalmi helyzete hasonló volt a diákokéhoz, ők is kötetlenül élő fiatalok voltak, és a céhekhez való tartozásuk nekik is egyfajta előjogot biztosított, ezért aztán sokszor mérték össze erejüket egymással. A vita itt tettelegességgé fajult, melybe más céhek tagjai is beavatkoztak. Este aztán néhány száz diák végigvonult a városon, randalíroztak, és összetörték az asztalos szállás új céhtábláját. Másnap összegyűlt vagy 500–700 céhlegény, még a szomszédos településekről is jöttek, piros kokárdát tűztek a kalapjukra, levadászták a diákokat és bántalmazták őket.

A diákság tradicionális harci eszköztárából előbányászta a leghatékonyabbat: elhagyták a várost. Működött a diákszolidaritás, majd minden diák kivonult Göttingenből a szomszédos Kertslingeröder Feldre. Tudták, nélkük nincs egyetem, és a város megélhetése is kockán forog. Visszatérésükhöz feltételeket szabtak: büntetlenségük biztosítását, ugyanakkor a céhlegények megbüntetését és ünnepélyes bevonulást a városba. Így is lett, a visszatérő diákokat zeneszó és ingyen sör fogadta, a katonaság szalutált, a polgárok kivilágították ablakaikat. A következő napokban született ítéletek a céhlegényeket marasztalták el, súlyosabb büntetést kaptak, mint a diákok, akik közül csak kettőt zártak ki ideiglenesen az egyetemről. A presztízsharcot a diákok megnyerték.³⁶

Németország „legkiválóbb egyeteme”

A göttingeni egyetem fénykorában, az 1780–90-es években iratkozott be a legtöbb gazdag és előkelő diák. 1788–98 között 11 herceg és 148 gróf tanult

³⁵ Futaky István (szerk.): „*Selige Tage im Musensitz Göttingen*” *Stadt und Universität in ungarischen Berichten aus dem 18. und 19. Jahrhundert*. Göttingen, 1991, Vandenhoeck & Ruprecht, 27. Berzeviczy Gergely 1784–85-ben tanult Göttingenben. Élményeiről levelekben számolt be édesanyjának. Ezeket többek között Berzeviczy Aladár (1897), H. Balázs Éva (1967) és Futaky István (1991) is publikálta.

³⁶ Az események 1790. július 25–29. között zajlottak. Brüdermann, Stefan: *Der Göttinger Studentenauszug 1790. Handwerkererehre und akademische Freiheit*. Göttingen, 1991, Wallstein (Lichtenberg-Studien, 15)

Göttingenben, köztük az angol király fiai, koronahercegek, fejedelmfiak.³⁷ A nemesek amúgy is túlréprezentáltak voltak a német akadémiákon: a diákság 11%-át alkották. Göttingenben ehhez képest is kiugróan magas volt az arányuk, a századra vetítve 18%. A század végén a matrikulába már többnyire bejegyezték a diákok származását is, eszerint 1797-ben így nézett ki az egyetem szociális struktúrája:³⁸

Származás/foglalkozás	Nemes (77)	Nem nemes (430)
hivatalnok	66,2 %	49,0 %
akadémikus	2,6 %	9,7 %
földbirtokos	29,9 %	10,4 % (birtokos polgár)
egyéb	1,3 %	30,4 % (kispolgár)

A táblázatból jól kiolvasható a híres és drága egyetem imázsa. A nemesek és jómódú polgárok magas száma – meg persze az oktatási színvonal és infrastruktúra – meghatározta és mintaértékűvé tette az ún. *göttingeni stílust*. Az egyetem tanrendjében gavallérszakoknak nevezett kurzusok is voltak: lehetett lovaglást, vívást, rajzot, táncot, zenét és nyelveket tanulni, olyan készségeket, melyeket egy előkelő ifúnak illetett elsajátítania. A Georgia Augusta félévszázados jubileumán, 1787-ben az aktuális prorektor Gottfried Less ünnepi beszédében büszkén állította szembe az akkori diákság erkölceit a kezdeti időkével.³⁹ Friedrich Gedike, aki a porosz király megbízásából 1789-ben tanulmányt készített a német egyetemekről, kiemelte Göttingent, példaértékűnek, a birodalom legjobb egyetemének minősítette.⁴⁰ A felvilágosult abszolútizmus felduzzasztott bürokratikus apparátusa igényelte a jól képzett, jó modorú hivatalnokokat. Göttingen pont ezt nyújtotta diákjainak. A század végén a Német Birodalom közigazgatási álláshelyeit

³⁷ Brüdermann: i. m. 473.

³⁸ Kuhn-Schweigard adatai alapján. Kuhn-Schweigard: i. m. 23–24.

³⁹ Brüdermann: i. m. 475.

⁴⁰ „die erste und vorzüglichste unter allen in Deutschland.” Boockmann, Hartmut (ed.): *Mehr als irgend eine andere in Deutschland bekannt. Die Göttinger Universität im Bericht des Universitätsbereisers Friedrich Gedike aus dem Jahre 1789*. Göttingen, 1996, Vanderhoeck & Ruprecht.

szinte kivétel nélkül a jogászprofesszor Johann S. Pütter és a politikatudományt tanító August Schlözer egykori növendékei töltötték be.

Der Göttinger Student: a mintadiák

Az utókor Göttingenről alkotott képe ezt az állapotot rögzíti. Csakúgy, mint a 1813-ban írott *Der Göttinger Student* című könyv.⁴¹ Ezt lapozva azt olvashatjuk, milyen szorgalmas a göttingeni diák: reggel 5-kor kel, napi 10–12 órát tanul, és csak akkor keresi a jó barátok társaságát, ha mindennapi feladatát elvégezte. Este önvizsgálatot tart, és ha nem találja elegendőnek aznapi munkáját, még 1–2 órát este is a tanulásnak szentel. Szórakozásként egészségügyi sétákat tesz, vagy olvas, és csak vasárnap délután indul mulatságba – természetesen a városon kívül – ahol lehetőség nyílik táncolni, kuglizni vagy csendesen pipázva szemlélni. Minden luxust kerülve, de tisztán és rendezetten öltözködik, házigazdájával udvarias, diáktársaival szemben becsületes, megbízható. Eltekintve a mostani idők zavaraitól – írja a könyv –, Göttingenben nagy szorgalom, jó hangulat és erkölcs jellemzi a diákságot. Néhány átutazó vagy újonnan érkező diák nevezhető csak kötekedőnek, de nem jénai mértékkel. Egyébként is a máshonnan érkezők durvasága a jó göttingeni stílust nem tudja megzavarni, ellenkezőleg, az van jótékony hatással a neveletlen jövevényre. Oly sok külföldi pedig mint itt, egy egyetemen sem található, és a sok náció összefolyása gazdagítja a diákok ismereteit és tapasztalatait.

Összefoglalás: az akadémiai szabadság tartalmának változása

Az akadémiai szabadság tartalma a 18. század során átalakuláson ment keresztül, és ez a változás Göttingenben is jól nyomon követhető. Az akadémiai szabadság az *Authentica habita* óta jogi státust jelentett. Védelmet nyújtott és erősítette az egy közösséghez tartozás tudatát azáltal, hogy tagjai számára egyenlő jogokat biztosított. E szabadság korlátozása feljogosította a diákokat a lázadásra, ugyanakkor az akadémiai státus nyújtotta privilégiumok következtében védelmet is jelentett.

⁴¹ A könyv eredetileg névtelen szerzőjét később sikerült beazonosítani. Ludwig Wallis 1810–13 között volt a göttingeni egyetem tanulója, tanulmányai végeztével írta meg és még Göttingenben adta ki hasznos tanácsokkal és ismeretekkel teli könyvecskéjét. *Der Göttinger Student*. i. m. 24–26. ill. 70–74.

Az akadémiai társadalom *rendi privilégiumokra* emlékeztető kiváltságait viszont egyes diákközösségek a század folyamán ifjúkori szertelenségeik kiéléséhez jogi védettséggént használták fel, és a városi hatóságokkal szemben csak az egyetem jogi fennhatóságát ismerték el. Ezt nevezi a német szakirodalom *Burschenfreiheit*nek.

A század végére megváltozott a helyzet. A korábban mindennaposnak számító rendbontások, mint a pennalizmus, heccelés, ablakbetörés megritkultak. Az 1763-as akadémiai törvény még az „übel betitelte academische Freyheit” ellen foglalt állást, de az 1796-os átdolgozás már arra emlékeztette a diákokat, hogy alattvalók, és ennél fogva kötelesek a diákszabadság lassan elfelejtődő hóbortja ellen fellépni.⁴² Az akadémiai szabadság ettől kezdve a tradicionális rendi-közösségi jogok helyett az egyén *tanuláshoz való jogát* jelentette.

Magyarok Göttingenben

A göttingeni egyetemen a 18. században Borzsák⁴³ szerint 252, Tar és Szögi szerint 248 magyar diák tanult. A 252 diákból 150 Magyarországról, 99 pedig Erdélyből érkezett. A legtöbb diák az 1780–90-es években iratkozott be (155), mely nemcsak a megnövekedett peregrinációnak, hanem Göttingen hírnevének is köszönhető volt. Kiugróan magas a teológiára beiratkozottak száma (138). A jog iránti érdeklődés a 70-es évektől, azaz Pütter népszerűségének elterjedésétől számítható, és ezzel egyidejűleg ugrik meg a nemesek száma is, hiszen ezek többsége jogi tanulmányokat folytatott. A 70-es években 12, a 80-as és 90-es években 15 illetve 18, azaz összességében 45 nemesi jogállású diákról tudunk, köztük 12 báró és 11 gróf volt. Göttingent különösen az erdélyi előkelők favorizálták: 5 Teleki, 3 Rhédei, 2 Bethlen gróf, valamint 3 Kemény és 2 Bánffy báró végezte itt tanulmányait. Az előkelők megjelenésével fordított arányú a *pauperek* száma: a 20 tandíjmentes magyar diák – többségük teológus -, az egyetem első évtizedeiben tanult itt.

⁴² Az egyetemi szenátus 1790-es jelentéseiből. Brüdermann: i. m. 122.

⁴³ Borzsák István: *Budai Ézsaiás és klasszika filológiánk kezdetei*. Budapest, 1955, Akadémia Kiadó. 189–196.

A magyar imázs: szorgalom és jó magaviselet

A magyarokat kezdettől fogva szorgalom jellemezte. Ha átvizsgáljuk a fennmaradt leveleket, naplókát,⁴⁴ kitetszik, hogy a Göttinger Student által ajánlott szemeszterenkénti 4–6 kollégiumot jóval túlteljesítették. Teleki Pál 1753-ban 7 kollégiumot tanult a nyelveken kívül, Berzeviczy Gergely 1785-ben hetet, ráadásul rendszeresen hegedű- és vívőleckéket vett. Budai Ézsaiás 1792-ben még rajtuk is túltett: reggel 6-tól 12-ig 6 kollégiumot hallgatott, délután 5-ig olvasgatott és 5-től 7-ig még két leckére sietett, Schlözerhez és Gattererhez.⁴⁵ A szorgalom mellett a jó magaviselet sem maradt el. Kis János írta 1791-re visszaemlékezve: „Nemzeti felekezetünk becsületét minden mocsoktól megőriztük, még szebb fénnel díszesíteni igyekeztünk. Nem is találtatott közöttünk egy is, ki tisztességes magaviselettel s tanulási szorgalommal nem jeleskedett volna, kik magok talentomaik és gyűjtött ismereteik által... utóbb professzorokká, részint városi prédikátorokká vagy polgári társaságnak hasznos tagjaivá váltak.”⁴⁶ Az 1790-es lázadást követően Schedius Lajos intézett több társával levelet a hannoveri előjárókhöz a „bestere und gesittetere” diákok nevében, amelyben kéri annak nyilvánítását, hogy a két főkolompost – Döringet és Grothaustról – korábbi életvitelük és nem a diáktisztesség helyreállítását célzó lázadás miatt relegálták.⁴⁷ Pár évvel később, 1795-ben egy Pfandler⁴⁸ nevű pozsonyi diákot relegációval büntettek. „Csakugyan magyarokul mind a két hazából sokan lévén, a Regierunghoz...

⁴⁴ A dolgozat ezen részéhez Halmágyi István naplóját, Kis János és Fogarasi Sámuel visszaemlékezéseit, valamint Berzeviczy Gergely anyjához és Budai Ézsaiás Benedek Mihálynak és Domokos Lajosnak írott leveleit használtam fel.

⁴⁵ Halmágyi István *naplói 1752–53., 1762–69. és iratai 1769–1785*. Közzéteszi: Szádeczky Lajos, Budapest, 1906. (Monumenta Hungariae Historica, Scriptorum, XXXVIII. 4.) 588.; Berzeviczy Aladár: *Aus den Lehr- und Wanderjahren eines ungarischen Edelmannes im vorigen Jahrhundert. Briefe Gregor von Berzeviczy's an seine Mutter aus Deutschland, Frankreich und England in den Jahren 1784 bis 1787*. Leipzig, 1897, Meier Verlag. 30.; Borzsák: i. m. 170–184.

⁴⁶ Kis János superintendens emlékezései életéből. Maga által feljegyezve, I. Nevenedekességét, professzorságát és prédikátorságát tárgyaló emlékezések. Sopron, 1845, 104.

⁴⁷ Universitätsarchiv Göttingen, C LXXXVII 43. Schedius 1790-ben Göttingenben akadémiai jutalmat kapott, hazatérve 1792-től a pesti egyetem esztétikai professzora volt.

⁴⁸ Pfandler Matthias teológus diák 1793–1798 között tanult Göttingenben. Fogarasi azt írja, hogy tiltott párbajért relegálták, Deneke viszont úgy tudja, hogy Pfandler, aki az unitisták titkára volt, az Unitista-rend betiltásakor, 1795. december 24-i ítélettel consilium abeundival büntették. Az unitisták elnökét, Zurmühlent relegálták, a többiek 10 nap karcert kaptak. Deneke: i. m. 79.

folymodtunk, s megengedtek Pfandlernek, minthogy mióta az univerzitás fennáll, soha több magyart nem relegáltak.” – számolt be az esetről Fogarasi.⁴⁹

Nem mindenki jeleskedett jó magaviselettel. Már kezdetekben is előfordultak Göttingenben csaló magyarok, egy Rosner nevű felhalmozott adósságai és egyéb „bujálkodása” miatt a prorektor 1753-ban „Stadtaresttel”⁵⁰ sújtott. Az akadémiai bíróság aktái között azonban tényleg kevés magyar vonatkozásút találunk. Kivétel az az aktaköteg, ami Bethlen Elek gróf adósságait tartalmazza. A gróf nagylábon élt, a nagyapjától a peregrinációra kapott 10 000 birodalmi tallért hamar elköltötte, ezek után – megszegve az akadémiai törvényeket is – 30 000 tallér adósságot csinált.⁵¹

Szórakozás

Nemcsak a tanulás töltötte ki a magyarok mindennapjait. Ki-ki társadalmi rangja szerint mulatozott: az előkelők szánkás multságokon vagy vadászon vettek részt telente, melyet mindig közös étkezés, borozgatás követett. Vendégségbe jártak, vagy ők fogadtak otthonukban vendégeket. Az ételt vendéglőből hozatták, de hozzá tokaji aszút ittak. „A vendégek vacsorán is megmaradván, éjfélig táncoltak bak tánczot. A muzsikásoknak kész pénzt, 6 tallért fizettünk.” – számolt be Halmágyi.⁵² Berzeviczy anyjának pontosan megírta hétvégi programját: szombaton nyilvános koncertre megy, vasárnap vizitál a professzoroknál, majd társaságban kártyáznak: tarokkot, whistet, l’Hombre-t. Néha bálra volt hivatalos, itt menüettet, cotillont és angol táncokat táncoltak. A bál nem olyan, mint otthon: mindenért, még a belépőért is fizetni kellett. A magyar nemesek a külföldi előkelők társaságát keresték, jól tükröződik ez az albumbejegyzésekben. Podmaniczky Sándor⁵³ emlékkönyveiben 122 göttingeni inscriptio található, ebből 34 professzorok és 41 nemesi jogállású német vagy egyéb külföldi előkelő

⁴⁹ Fogarasi: i. m. 235.

⁵⁰ Halmágyi: i. m.

⁵¹ Futaky István: *Göttinga. A göttingeni Georg-August-Egyetem magyarországi és erdélyi kapcsolatai a felvilágosodás idején és a reformkor kezdetén*. Budapest, 2007, 167–168. (Felsőoktatás-történeti Kiadványok, 7.)

⁵² Halmágyi: i. m. 522.

⁵³ Podmaniczky 1784–86-ban tanult Göttingenben. Két emlékkönyve a Göttingeni Egyetemi Könyvtárban található: 48 Ha ill. 48 Hb jelzet alatt. Az albumokat teljes egészében feldolgozta az IAA.

bejegyzése (61%). Teleki László⁵⁴ 2 emlékkönyvének összesen 69 göttingeni bejegyzésében 11 professzor mellett a 3 angol királyfi, 4 herceg, 11 gróf, 6 báró további 12 nemes úrfi (68%), valamint az egyetemi demokrácia szellemében ezek nevelőinek inscriptioja található.

A szegényebb diákok időtöltése egyszerűbb volt, bár ők is hivatalosak voltak a vasárnapi professzori vizitekre. A magyarok általában szűk körben, maguk között szórakoztak, főztek – „egy magyaros vacsorát, s arra hazánkiai közül többeket meghíván egy estvét jó kedvvel tölténk el”⁵⁵ –, kirándultak, ugratták egymást, vagy tudományos vitákat folytattak. „Szép egyetértésben éltünk.” Az emlékkönyvi bejegyzések szerint a göttingeni magyarok elsősorban ott tanuló magyar társaikkal és a hasonló társadalmi állású német diákokkal barátkoztak.⁵⁶

A magyarok nyitott szemmel jártak, azt figyelték, hogy a látottakból és tapasztaltakból mit lehet odahaza hasznosítani, illetve hogy lehet az országot az európai vérkeringésbe becsatolni. Halmágyi István és Teleki Pál hosszú beszélgetéseket folytatott a professzorokkal a selyemhernyó-tenyésztésről, a diófaültetés gazdasági hasznáról, a könyvnyomtatásról és minden aktuális témáról, ami csak felvetődött. Berzeviczy pipákat akart eladni, és a hazai tokaji bor németországi kereskedését megszervezni, Budai krumplit, Fogarasi ritka növényeket akart odahaza elterjeszteni. Bárhova vetődtek, mindig hazagondoltak, az ország jobbításán, a szerzett ismeretek hasznosításán fáradoztak. A magyar peregrinusok a felvilágosodás századában a honi gazdasági reformok, a társadalmi gazdasági fejlődés előmozdítóivá váltak.

⁵⁴ Teleki László 1785–86-ban 3 szemesztert tanult Göttingenben. Két emlékkönyvét az MTA Kézirattárában őrzik. (Tört. Napló 8° 1 illetve Tört. Napló 8° 5) Az albumokat teljes egészében feldolgozta az IAA.

⁵⁵ Kis: i. m. 108.

⁵⁶ Az IAA-ban feldolgozott göttingeni vonatkozású 14 magyar tulajdonosú emlékkönyv jelenleg (2004. január) összesen 541 Göttingenben jegyzett inscriptiot tartalmaz.